

Pozn. red.: V Živě 2003, 6: LXXVII jsme uveřejnili dvě recenze s různými názory na knihu Motýli ČR: Rozšíření a ochrana I. a II. autorů J. Beneše, M. Konvičky a kol. Domníváme se, že je v rámci objektivitu správné dát možnost autorům knihy reagovat na kritiku uveřejněnou v jedné z recenzí.

V odsuzující recenzi K. Spitzera a J. Jaroše na knihu Motýli České republiky: Rozšíření a ochrana I, II z Živy 2003 číslo 6, (str. LXXVII) zaznělo velmi zavádějících tvrzení, na něž není možné nereagovat.

Zdá se, že recenzenti nepochopili smysl mapování denních motýlů, jehož výstupem kniha byla. Denní motýli samozřejmě tvoří „[jen] 5 % z řádu Lepidoptera a méně než 5 promile české hmyzí fauny.“ Jenže na rozdíl od zbyvajících 99,95 % hmyzu jsou relativně dobře známí širokému okruhu milovníků přírody, a proto lze uspořádat jejich celoplošné mapování. Takto získaná data (kniha analyzuje přes 150 000 jednotlivých údajů) umožňují studovat jak současné rozšíření jednotlivých druhů, tak i výskyt v minulosti a změny v průběhu času. Získané poznatky lze zobecňovat i na jiné skupiny a lze formulovat hypotézy, které další studium potvrdí, nebo vyvrátí.

Ukázalo se, že během posledního staletí u nás vyhynulo 18 ze 161 druhů denních motýlů, asi 10 % druhů vymírá a přibližně polovina druhů je ohrožená. Dochází tedy k drastickému a nebyvalému ochuzování naší fauny, což by ochranáře a přírodovědce nemělo nechat chladnými.

K. Spitzer s J. Jarošem to vše shazují tvrzením, že „70 % denních motýlů jsou druhy... poměrně velmi oportunní“. Popírají sami sebe: jsou-li oportunní, proč tak drastický úbytek? Současně nám podsouvají nezájem o jiné skupiny (jako noční motýly,

blanokřídle), údajně „pro ochranu přírody mnohem významnější“. To je nedorozumění. Uprímně se obáváme, že ohrožení ostatního hmyzu je s denními motýly srovnatelné. A uvítáme každou budoucí studii, jež naše obavy prokáže, nebo vyvrátí a jež opře i ochranu jiných skupin hmyzu o kvantitativní data.

Protože o situaci v jiných skupinách hmyzu se ví o tolik méně než o situaci denních motýlů, nezbyvá, než denní motýly jako modelovou skupinu využít. Modelová skupina nevzniká ideologickým rozhodnutím, ale tak, že s ní vědci a ochranáři pracují. A zde je role denních motýlů nezpochybnitelná. Dokazuje to exploze studií i účast světových ekologů nejzvučnějších jmen (např. P. R. Ehrlich, I. Hanski). Podle K. Spitzera a J. Jaroše žijí tito badatelé v bludu — nechť tedy svůj názor prosadí ve světové vědě.

Pozoruhodné je tvrzení o „problematičnosti mapovacího projektu“. Mapování motýlů za účasti neprofesionálů probíhá v sítkách zemí (mj. Belgie, Británie, Finsko, Polsko, USA) a výsledky se objevují v nejprestižnějších vědeckých časopisech včetně Nature. Obdobně vznikají u nás i ve světě atlasy ptáků, obojživelníků, orchidejí, pavouků atd. Riziko drobných nepřesností (jehož si jsme vědomi, viz str. 138–139) je daní za práci s velkými objemy dat. Bez síťových atlasů by nebyla moderní biogeografie, teoretická ekologie ani ochrana přírody — vrátili bychom se k izolovaným faunistickým zprávám. Příznačné ovšem je, že oba naši kritikové projekt mapování denních motýlů od počátku bojkotovali.

Další výtky recenzentů jsou natolik osobní a nevěcné, že si zaslouží jen krátkou zmínku. 1. Název Motýli ČR není zavádějící, byť se první dva svazky týkají pouze denních motýlů. Společnost pro ochranu motýlů dlouhodobě plánuje pokračovat v mapování

dalších čeledí řádu, takže další svazky budou v horizontu několika let následovat. 2. Bibliografie (1 346 titulů) prý je „pouhou kompilací dobře známých skutečností v české i zahraniční literatuře“. Přiblížení zahraniční literatury co nejširší veřejnosti bylo jedním ze čtyř cílů knihy (str. 19), protože tato „pouhá kompilace“ dosud v češtině chyběla. 3. Kapitoly o managementu biotopů vycházejí jak ze soudobé literatury, tak z postupů běžně praktikovaných v ochraně přírody. Bez tzv. „destruktivních“ metod (známých jako asanační management) by mnohá chráněná území dávno zanikla. Naše radikální návrhy pro váté písky a rašelinisté vycházejí z ofenzivního přístupu. Naši kritici by rašelinisté a váté písky zakonzervovali i s negativními procesy (zatemňování, zarůstání), které je ohrožují. Tento přístup v ochraně přírody způsobil a nadále působí nesčetné tragédie. Naším cílem je naopak zvětšení rozlohy a obnova těchto stanovišť, přičemž vždy zdůrazňujeme, že drastičtější zásahy nelze aplikovat velkoplošně, nýbrž vždy ve formě mozaiky. 4. Výsledky našeho „zbytečného“ výzkumu vysokohorských okáčů otiskly mj. časopisy *Population Ecology* a *Acta Oecologica*. 5. Obvinění z „desítek omylů, včetně mnoha překlepů“ recenzenti dokládají stranou 747, kde překlepy opravdu jsou, a to čtyři. Víme ještě o několika dalších a za všechny se omlouváme. Nejsou jich ale ani desítky — v knize o 858 stranách.

Autoři publikovaného odsudku v závěru tvrdí, že kniha vyšla „bez kvalifikované recenze“. Lektorovali ji prof. Z. Laštůvka, doc. V. Novotný a dr. D. Storch. Tedy odborníci ze tří českých institucí, a to lepidopterolog-specialista, přední badatel v ekologii hmyzích společenstev a teoretický ekolog. Srovnání jejich kvalifikace s kvalifikací autorů recenze ponecháváme bez komentáře.

Martin Konvička, Jiří Beneš, Zdeněk Fric

FORUM FORUM

Úvaha o recenzích

Lubomír Hanel

Rozhodnutí redakce otisknout v Živě (2003, 6: kulérová příloha) současně dvě recenze (Karla Spitzera a Josefa Jaroše a také Dalibora Povolného) na dvoudílnou publikaci J. Beneše, M. Konvičky a kol.: Motýli České republiky: rozšíření a ochrana I., II. (vydala Společnost pro ochranu motýlů v Praze v r. 2002) považují za velmi dobrý nápad. Ukázalo se totiž, že na tutéž publikaci lze v podstatě napsat zcela zdrcující, ale na druhé straně v zásadě pochvalnou recenzi. Jak je to možné? Inu, záleží na přístupu a odpovědnosti recenzenta. Nechci zde v žádném případě připojit nějakou další recenzi na zmíněnou publikaci (nepovažují se ani za odborníka v lepidopterologii) a ani nechci hodnotit obě otisklé recenze, spíše se chci se čtenáři podělit v obecné úvaze o to, jak se recenze často píšou a jak by se snad měly spíše psát. Jsem si vědom dobře pozic „na obou stranách

barikády,“ sám totiž recenze občas píše a i na mé knižní publikace byly rovněž napsány.

Domnívám se, že základním postojem recenzenta musí být snaha o objektivní pohled bez nějakých zjevně prezentovaných antipatií či naopak sympatií k autorovi (či autorům) — čili čistě profesionální přístup.

Po základních údajích o publikaci (autor, rozsah, obsah, vydavatel, základní charakteristika apod.), pokud má posuzovatel k vydané knize výhrady z odborného hlediska, vyjmenovává nalezené omyly, nepřesnosti, chybné interpretace, tiskové chyby a jiné nedostatky. Někdy se recenzent v této části doslova vyžívá v upozorňování na nedostatky a text často přechází do úvahy či polemiky (což ovšem není hlavní účel recenze). Upozornění na typy chyb je samozřejmě na místě, ale mělo by jít vždy jen o dílčí část recenze. Známe i některé recenze, které vlastně touto částí končí a neobsahují už nic dalšího (kromě závěru, že publikace vlastně za nic nestojí).

Recenze by měla samozřejmě obsahovat upozornění na klady, tzn. na to, čím je publikace zajímavá, výjimečná či pozoruhodná. To, co je nesmírně důležité, je zvážení a porovnání zjištěných pozitiv a negativ a tudíž vyjádření celkového dojmu z publikace. Ten by měl být jasně v recenzi uveden. Většina vyšlých knih bývá hodnocena

celkově pozitivně s tím, že některé obsahují dílčí nedostatky (sám osobně neznám rozsáhlou publikaci, která by byla zcela bez jakýchkoli chyb a nedostatků).

Velmi důležitou součástí recenze by mělo být posouzení, zda a jak velký je celkový přínos pro obor či odvětví, kterého se týká. Pro čtenáře nesmírně významná a zásadní je informace recenzenta o tom, jaká je využitelnost publikace v různých oborech či oblastech života a kdo nejlépe ji může používat.

Vcelku pochopitelný je požadavek, že by recenze měli psát špičkoví znalci v daném oboru, kteří mají zkušenosti s psaním knih (pokud posuzují knižní publikace), což ovšem není vždy z různých důvodů splněno. Tito zkušení recenzenti mohou tak trochu z nadhledu, ale i z autopsie hodnotit rozsáhlejší texty, které se píšou trochu jinak než krátké články, a úskalí pro vznik chyb je zde tudíž mnohem větší — ostatně i jejich původ v rámci celkové přípravy knižní publikace může být rozmanitější než jen *lapsus calami* autora.

Doufám, že toto krátké zamýšlení přispěje k tomu, aby recenze pokud možno obsahovaly vyjmenované části a mohly tak komplexně ve zkratce přinést čtenářům všechny základní informace, které jim umožní rozhodnout se, zda o tu kterou publikaci projeví zájem.